

Lucija Stepančič

Drago Jančar: *To noč sem jo videl.*

Ljubljana: Modrijan, 2010.

Se spomnite srbskega starojugoslovanskega oficirja iz romana *Severni sij*? Prav tistega, ki se trudi mirno in stoično prenašati žaljivke prostaškega mešetarja z debelo zlato verižico, vendar njegovi brki izdajalsko poudarjajo živčno trepetanje ustnih koticov? V tako nepozabnem romanu, kot je *Severni sij*, so nepozabne še tako majhne vloge. No, tokrat omenjeni vojak, konjeniški oficir in jahalni inštruktor, dobi glavno moško vlogo, obe zgodbi se na nekem mestu, čeprav le za hip, stakneta, pri čemer je Erdman, protagonist *Severnega sija*, za trenutek ugledan skozi oči tega melanholičnega jezdeca. Tovrstne igrice seveda še daleč niso Jančarjev poglavitni namen, še bolj bi udarili mimo z ugibanjem, ali je avtor s svojimi romani začel ustvarjati nekakšno velikansko sestavljanjo (ki naj se izide v vseh podrobnostih?). Prav narobe, z rahlo, bežno domisljico je šele zares prepričljivo nakazal, da je vojna dokončno razsula vsakršne povezave in da je delčke mozaika, se pravi ljudi, z nedoumljivo hitrostjo razgnalo daleč vsaksebi.

Roman *To noč sem jo videl* je pravzaprav antipod *Severnega sija* in podobnosti le še poudarjajo razlike. Začenši s sumljivo podobnima fatalkama, ki sta se znašli v podobnih okoliščinah in v zgodbah, ki bi si lahko bili podobni, če bi se nadaljevali v kolikor toliko normalnih okoliščinah, a si ju zdaj, ko se je zgodilo, kar se je pač zgodilo, ogledujemo z različnih koncev stoletja. Tako je dogajanje okoli Marjetice podano brez distance, iz perspektive leta 1938, nepredvidljive dogodke spremljamo tako rekoč brez diha, kot da ne bi vedeli, kaj vse je sledilo temu zloveščemu letu. Veronika, junakinja romana *To noč sem jo videl*, pa se nam sestavi posredno, zagledamo jo skozi oči oseb, ki so jo tako ali drugače poznale in jo zdaj obujajo z mučnim naprezanjem spomina (ter s še bolj mučnim prizadevanjem, da bi pozabile, kaj se je zgodilo z vsakim, ki ga je partizanska vojska obtožila sodelovanja z okupatorjem). Drugega jim niti ne

preostane. Vse bolj je namreč očitno, da je uboga ženska izginila za vedno. Naj še namignem, da po nedolžnem. Ali skorajda.

Podobnosti ni tako hitro konec, čeprav je po drugi strani zanimivo, kako je Jančar okolje visokega meščanstva kaki dve desetletji nazaj opisoval z velikansko mero skepticizma, zdaj pa ga podaja vsaj nevtralnno, če že ne kar z nekakšno novo vnemo do detajlov (jahalni konji, graščina, sprejemi v gosposkih salonih, klavirska glasba itd.), čeprav je okolje v obeh primerih bistveno omejujoče, zlata kletka tako rekoč.

Veronika je, prav tako kot Marjetica, ujeta v konvencionalnost predvojne buržoazije, obe ženski zaznamujeta zgrešena zakona s soprogoma, ki sta sicer ljubeča in jima nudita vse (tako materialno udobje kot odpuščanje), vendar ne moreta potešiti njunih najglobljih hrepenenj. Tako ena kot druga si poiščeta ljubimca, ki prebudita njuni duši in ju osrečita z izpolnjenostjo, za kakršno niti vedeli nista, da obstaja, obe pa se tudi – Marjetica prej, Veronika slej – vrmeta v lagodnost stare dobre privajene plehkosti, pri čemer hrepenenjsko dimenzijo le še podkrepita. Nekaj manjših razlik je na nivoju fabule (Veronikin mož je dosti mlajši, čednejši in še bogatejši od Marjetičinega, Veronika pa je, za razliko od Marjetice, ki se je v visoko družbo primožila, rojena bogatašinja, zaradi česar njena čudaštva in muhe vzbujajo občudovanje), a resnično pomenljiva razlika je le v tem, kako ubogi ženski končata: Marjetico v gozdu zmasakrirata zblojena pijanca, besna na ves svet in polna fantazem o “gosposkem kurbanju”, Veroniko pa, prav tako v gozdu, načrtno pokončajo ledeno hladni likvidatorji (ki so na dnu srca prepolni istega resentimenta). Kar je bilo leta 1938 dejanje brezumja in zavržen zločin, je bilo leta 1943 strategija in taktika. Umor Marjetice je morilca pripeljal v zapor, umor Veronike pa njenega morilca na oblast.

Jančar si skozi usta oficirja v ujetništvu medtem privoščki kar krepke na Titov račun (“tisti avstrijski kaplar, ki ga imajo zdaj za maršala”), nekdanji ljubimec se tik po vojni namreč znajde v ujetniškem taborišču, tako da tudi zanj vemo, kakšen konec mu je usojen. Tako kot v pisanju Alojza Rebule tudi tukaj spregovori dolgo zamolčana skrivnost o medvojnih in povojnih partizanskih zločinih, zato po vsej verjetnosti ne bo manjkalo bralcev, ki se bodo s strastnim pritrdjevanjem ali enako strastnim zanikanjem obesili na to plat romana, še posebej ker Jančar, za razliko od Rebule, ne piše s stališča neverjetne, že skorajda božje milosti. Toda možno je tudi branje onkraj vseh razčiščevanj, ki ne samo da ne prinašajo kaj dosti novega, temveč tudi spadajo bolj v časopisno sfero, naj jim pritrdjemo ali ne. Ob vsem našiganju, ki je kar ostro in drzno in kakršnega pri Rebuli nikoli ne bi našli, se zdi, da obstaja tudi nekaj apolitičnega, nekaj, kar spominja na

povabilo k razmisleku, naj bo spotika še tolikšna. Tudi sama sem osupnila nad na glavo postavljeno "tradicionalno" črno-belo sliko, ki tokrat poudarja kontrast med čustvenim, blagim in duhovno bogatim Nemcem, zdravnikom s civilno mentaliteto, ter povsem poživljenimi partizanskimi klavci, kar vendarle razkriva tudi nekakšno splošno protivojno poanto (ki jo izreče prav nekdanji agresorski vojak). "Živimo v času, ko se spoštujejo samo ljudje, živi ali mrtvi, ki so se bili pripravljene boriti, celo žrtvovati za skupne ideje. Tako razmišljajo zmagovalci in poraženci. Nihče ne ceni ljudi, ki so hoteli samo živeti. Ki so imeli radi druge ljudi, naravo, živali, svet in se z vsem tem dobro počutili. To je za današnji čas premalo. In čeprav se jaz lahko prištejem k tem, ki so se bojevali, tudi če so bili poraženi, sem pravzaprav hotel samo živeti. In da ima to smisel, mi je odkrila med vojno tista radovedna, vesela, vsemu svetu odprta in nekoliko otožna gospa, ki sem jo srečal v oni bližnji daljni deželi."

Iz ozadja pisanja, ki je mestoma videti bojovito in nastrojeno, učinkuje pravzaprav avtorjevo najgloblje obžalovanje. Obžalovanje, da se vojna prav nič ne ozira na to, da nekaterih niti najmanj ne zanima, saj so tako pretanjeni, da jih privlačijo veliko plemenitejše reči (narava, glasba, poezija, itd.), vojna jih preprosto prisili k sodelovanju. Obžalovanje, da nikogar ni mogoče prisiliti k občudovanju Beethovneve *Mesečine* in *Pesmi o zlatolaskah*, da pa je očitno vsakogar mogoče prisiliti, da sodeluje v nesmiselnem uničevanju. Da iz nikogar ni mogoče napraviti prefinjenega esteta, če ni to že po naravi, da pa je iz vsakogar mogoče napraviti ovaduha, morilca ali posiljevalca, pogosto pa kar vse troje skupaj. Še več, v vojni ne samo da se ljubezen kaj hitro spremeni v sovražstvo (obratno pa ne gre), vojna tudi razgali vsakogar do najmanjše slabosti in tako še napakice, zaklenjene v kamrico srca, ki bi v mirnem času izzvenele domala neopazno, spremeni v orodje zla, najmanjše zamere pa na široko odprejo vrata strahotam. Te vrste je kmečka štorastost hlapca Ivana (ki ima prav tako svojega dvojnika v *Severnem siju*), kompleks zaradi ne ravno svetovljanske pojave, ki se v normalnih razmerah ne bi razvil niti v kakšno trdovratnejšo zagrenjenost, tako v času, ko se zlodej svobodno sprehaja naokoli, sproži zaplet s tragičnimi posledicami. In že smo na drugi strani črno-belega prikazovanja, pri zločinih, ki jih ne zagrešijo zakrknjeni manijaki, ampak povprečneži, sleherniki, vrli ljudje, ki jih ima vsakdo lahko rad.

Roman *To noč sem jo videl* se ne ponaša z naelektreno atmosfero *Severnega sija* niti z njegovo silovitostjo, prav narobe, če je v *Severnem siju* na delu bolešno intenzivirana slutljivost, tukaj vlada mirna, otožna resignacija, žalovanje. Vse se vrti okoli pogrešane ljubljene osebe. Tehnično

se zgodba (ki kroži in se po spirali spušča navzdol, v žrelo) pripoveduje iz različnih zornih kotov, o Veroniki po vrsti spregovorijo različne osebe (nekdanji ljubimec, mati, preživeli prijatelj – nemški zdravnik, služkinja in hlapec). Vsaka od njih ve malce več, dokončna resnica pa se pove šele, ko res ne gre drugače, do takrat se precej ugiba in ovinkari. Predvsem pa se vsi zelo trudijo, da ne bi sešteli dva in dva ter prišli do dejstev, ki se razkrivajo sama po sebi, tako da je roman na neki način tudi nekakšna narobe obrnjena kriminalka. Če so se v *Severnem siju* vsi tako zelo trudili, da bi videli v prihodnost in veselo mešetarili z njo, se tukaj, ko je prihodnost že nastopila, vsi še veliko bolj trudijo, da ne bi videli preteklosti.